

Sf. GRIGORIE de Nazianz

uvântări teologice

CINCI CUVÂNTĂRI DESPRE DUMNEZEU

Traducere din greacă, cuvânt înainte și note:
GHEORGHE TILEA

EDITURA HERALD
București

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE

9

CUVÂNTĂRI TEOLOGICE

(CINCI CUVÂNTĂRI DESPRE DUMNEZEU)

CUVÂNTAREA ÎNTÂI DESPRE DUMNEZEU	37
CUVÂNTAREA A DOUA DESPRE DUMNEZEU	51
CUVÂNTAREA A TREIA DESPRE DUMNEZEU	91
CUVÂNTAREA A PATRA DESPRE DUMNEZEU	119
CUVÂNTAREA A CINCEA DESPRE DUMNEZEU	149
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	183
a) Surse primare	183
b) Referințe	184
c) Articole	185
d) Surse privind adnotările redactorului de specialitate	187

Cuvânt înainte

Sf. Grigorie de Nazianz, supranumit Teologul, s-a născut în jurul anului 330, în Arianz, lângă orașelul Nazianz din Capadocia. Tatăl său era păgân și făcea parte din secta iudaică a ipsistarienilor (adoratorii celui Prea Înalt), iar în anul 325, la îndemnul pioasei lui soții, Nonna, se botează pentru ca în 329 să ajungă episcop de Nazianz. Sf. Grigorie își însușește cultura profană (filosofia și retorica) în Cesareea din Capadocia, după care studiază în Cesareea din Palestina și Alexandria. Formația filosofică și-a desăvârșit-o îndeosebi la Atena, loc în care a legat o strânsă prietenie cu Sf. Vasile cel Mare († 379).

Începând cu anul 357 revine în patrie și se botează, iar după un an se retrage în singurătate, unde, alături de Sf. Vasile, studiază Scriptura și operele Sfinților Părinți, se ocupă de grădinărit și alcătuiesc împreună un fel de antologie a operei lui Origen, cunoscută sub numele de *Filocalia*¹. Despre acest moment din viața lor, cronicarul² istorisește următoarele:

¹ A se vedea *Filocalia lui Origen* (antologie de Sf. Vasile cel Mare și Sf. Grigorie de Nazianz), trad. rom. Silvana Avram, Ed. Herald, București, 2022. (*N. red. spec.*)

² Este vorba despre un alt Grigorie, probabil un preot din Capadocia, care s-a ocupat de studiul operelor Sf. Grigorie de Nazianz, scriind despre acesta o amplă biografie. Varianta latină a acestei lucrări a circulat în secolul al X-lea.

„Datorită potrivirii lor de caracter, [Sf. Grigorie și Sf. Vasile] s-au întovărășit. Cu greu s-ar putea spune cât de mult a câștigat fiecare dintre ei din această prietenie strânsă. Pentru a lăsa deoparte amănunțele, voi spune că amândoi erau luminați de aceeași credință, erau însuflețiți de aceeași dragoste de virtute, mergeau pe același drum și întocmai ca doi plugari, cu aceeași sânguință și același avânt arau și semănau ogorul înțelepciunii, culegând apoi rod îmbelșugat. Cât despre bărbăție și răbdare în necazuri, ei îi întreceau aproape pe toți; rămăneau statornici și își păstrau cumpătul chiar și atunci când erau surprinși de întâmplări neașteptate, așa cum s-a întâmplat când un cutremur a zguduit Grecia.

Încă de tineri se deprinseseră cu înfrânarea, mulțumindu-se cu cele neapărat necesare; disprețuiau cu totul orice plăcere lux în mâncare, punând de timpuriu capăt plăcerilor. Ce să mai vorbesc despre castitatea lor, căci toată viața au rămas curați și sfinți înaintea lui Dumnezeu!”

În anul 361, în ziua de Crăciun, Sf. Grigorie este hirotonisit preot de către tatăl său, dar la scurt timp după aceea se retrage la Annesoi, unde, alături de Sf. Vasile, se dedică unei vieți ascetice. În acest răstimp scrie tratatul *Despre fugă* (sau „Despre preoție”). În această perioadă, ca reacție la respingerea de către împăratul Iulian Apostatul (361-363) a credinței creștine, Sf. Grigorie compune două *Invective împotriva lui Iulian*; în anii următori, alături de prietenul său Sf. Vasile, se angajează în lupta împotriva ereziei ariene prin cuvântări și dezbateri publice; succesul obținut îi îndreptățește pe amândoi la ocuparea unor funcții în Biserică. Astfel, în 372 este așezat de către Sf. Vasile ca episcop în fruntea Sazimei, dar nu poate să ocupe scaunul din cauza împotrivirii lui Antim al Tianei, care ține orașul sub ocupație militară. După împăcarea survenită între Sf. Vasile și Antim, Sf. Grigorie rămâne fără jurisdicție și revine în 372 lângă tatăl său pentru a-l ajuta la conducerea Bisericii din Nazianz. La scurt timp după aceea se retrage la o mănăstire din Seleucia, unde va sta câțiva ani.

În anul 379, după moartea împăratului Valens (care era de orientare ariană), episcopii ortodocși din Tracia îl aleg pe Sf. Grigorie ca episcop al Constantinopolului, împotriva episcopului eunomian Demofil. În vremea aceea, în Constantinopol, toate bisericile erau deținute de arieni. De aceea Sf. Grigorie este nevoit să locuiască în casa rudei sale, Teodosia, unde se afla și o capelă. Aici el rostește cele *Cinci cuvântări despre Dumnezeu*, în care argumentează natura Treimii și unitatea Dumnezeirii; aceste cuvântări aveau să-l facă celebru, atât pe el, cât și acest loc, care mai apoi va deveni renumita biserică Anastasia, „loc al învierii credinței”¹.

Începând cu anul 380 apar marile necazuri. Astfel, se vede chemat în fața tribunalului, ca instigator și autor al tulburărilor sângeroase petrecute între ortodocși și arieni cu ocazia rostirii acestor cuvântări. Un alt necaz îi vine de la prietenul său, Maxim, un filosof cinic venit din Egipt. Acesta, asigurându-se de asentimentul lui Petru al Alexandriei, vrea să ia locul Sf. Grigorie, dar este surprins de ortodocși chiar în noaptea când era consacrat episcop, prilej ce dă naștere la un conflict. Pentru toate acestea Sf. Grigorie se hotărăște să părăsească orașul, dar este împiedicat, poporul vociferând, după cum ne spune el însuși în *Carmen de vita sua*, versul 1 100: „Dacă pleci, împreună cu tine pleacă și Treimea”².

Odată cu venirea lui Teodosiu I ca împărat (380-395), bisericile trec din nou în mâna ortodocșilor. Sf. Grigorie conduce mai departe Biserica constantinopolitană, dar refuză să fie înscăunat mai înainte de a fi ales în mod canonic. Alegerea lui canonică are loc în 381, la Sinodul al II-lea ecumenic, pe care îl va prezida el însuși după moartea lui Meletie al Antiohiei. Are însă neplăceri din cauza punctului său de vedere asupra

¹ Cuvântul grecesc „anastasis” se traduce prin „ridicare”, „înviere”. De aici și denumirea simbolică a acestei biserici. (N. red. spec.)

² CAYRE, *Précis de Patrologie*, I, 406, nota 3.

celui care îl succede pe Meletie; voind să reconcilieze Apusul cu Răsăritul, îl propune ca patriarh al Antiohiei pe Paulinus. Din acest motiv unii episcopi din Egipt și Macedonia, care susțineau alegerea lui Maximus, au refuzat să-l recunoască pe Sf. Grigorie drept conducător al Bisericii constantinopolitane, contestând legitimitatea alegerii sale canonice. În iulie 381, întristat de pierderea încrederii episcopilor și a împăratului, renunță la scaun și se retrage definitiv la Arianz, unde își va petrece ultimii ani ocupându-se cu scrisul. Trece la cele veșnice la 25 ianuarie 389.¹

*

După moartea Sf. Grigorie, Nichobulos, nepotul și executorul său literar a început munca de editare a scrierilor acestuia; la acest efort de restituire a participat și Eulalios, un alt membru al familiei. Începând cu anul 400, Rufinus a început traducerea predicilor Sf. Grigorie în limba latină. Însemnătatea operei sale a fost atât de mare, încât la Sinodul de la Calcedon (451) a fost supranumit „Teologul”, titlu acordat doar Apostolului Ioan († 100) și, mai târziu, Sfântului Simeon Noul Teolog († 1022).

Opera scrisă a Sf. Grigorie de Nazianz este rezultatul uriașelor frământări teologice din jurul doctrinei Sfintei Treimi (obiectul primelor două sinoade ecumenice), la care aportul său va fi esențial, lucru recunoscut și de teologia modernă². O magistrală abordare a naturii Duhului Sfânt (în cea de-a cincea dintre Cuvântările teologice) îi va marca contribuția la pneumatologie, Sf. Grigorie fiind primul care va utiliza ideea de „purcedere” pentru a descrie relația dintre Duhul Sfânt și Dumnezeu.

Opera sa este alcătuită din cuvântări, poeme și scrisori.³

¹ *La Voce dei Padri*, II, 305 și urmare; P. GODET, *Gregoire de Nazianze (Saint)*, în *Dictionnaire de Theologie Catholique*, VI, col. 1839–1841.

² „Sf. Grigorie din Nazianz [...] a creat formula definitivă pentru doctrina Trinității” (P. TILICH, *A History of Christian Thought*, ed. Simon and Schuster, 1968).

³ A se vedea în acest sens J. P. MIGNE, *Précis de patrologie*, Paris, 1890.

1. *Cuvântările*, partea cea mai prețioasă a acestei opere sunt în număr de 45, mai mult de jumătate datând din perioada constantinopolitană (379-381); celelalte au fost rostite la Nazianz. Dintre acestea amintim: a) *cuvântări dogmatice*, între care se disting cele 5 cuvântări teologice asupra Sfintei Treimi; b) *cuvântări la sărbătorile creștine* (Nașterea, Paștele, Cincizecimea etc.); c) *panegirice* pentru sfinți (Sf. Ciprian al Antiohiei, Sf. Atanasie etc.) în care oratorul desfășoară toate resursele artei sale; d) *predici funebre* (Cezarie, Sf. Vasile etc.), gen pe care Sf. Grigorie îl inaugurează în sânul Bisericii. La acestea trebuie adăugate două *Invective* adresate împăratului Iulian Apostatul și, în sfârșit, câteva cuvântări de circumstanță în care autorul explică și justifică purtarea sa.

2. *Poemele* datează din ultima perioadă a vieții Sf. Grigorie (383-389). Au fost împărțite în *Poeme teologice* și *Poeme istorice*, subdivizate fiecare în două secțiuni - poemele teologice, în *Poeme dogmatice* și *Poeme morale*, iar poemele istorice, în *Poeme personale* și *Poeme despre alții*. În poemele personale emoția este sinceră și profundă, *De vita sua* (1 940 versuri) constituind de fapt o autobiografie foarte prețioasă pentru noi.

3. Culegerea de *Scrisori* cuprinde 244 de documente rezultate din corespondența purtată cu personalități din epocă (rămâne incertă scrisoarea adresată lui Evagrie Ponticul). Această corespondență nu o egalează însă, sub aspectul importanței ei istorice, pe cea a Sf. Vasile. Câteva piese reprezintă totuși documente teologice de prim ordin. Astfel, sunt cele 2 scrisori adresate preotului Cledonius și epistola nr. 202, toate 3 îndreptate împotriva apolinarianismului¹.

¹ Numele acestei erezii din secolul al IV-lea vine de la autorul acesteia, Apolinarie din Laodiceea, care spunea că Mântuitorul nu ar fi asumat un suflet omenesc, iar în locul sufletului Său ar fi sălășluit doar mintea supremă a Logos-ului divin. De asemenea, prin anumite raționamente eronate, Apolinarie a ajuns la concluzia că trupul lui Hristos ar fi fost unul necreat, adică preexistent din veșnicie. (N. red. spec.)

CUVÂNTĂRI TEOLOGICE

(CINCI CUVÂNTĂRI DESPRE DUMNEZEU)

CUVÂNTAREA ÎNTÂI DESPRE DUMNEZEU¹

(Către eunomieni, înainte cuvântare²)

I. Cuvântarea aceasta se îndreaptă către aceia cărora le place să vorbească în termeni eleganți și subtili. Și, ca să încep cu Scriptura, „iată eu sunt împotriva ta, trufie”³. Căci sunt într-adevăr unii, care, la auzul cuvintelor noastre, simt mângâiere la urechi și la limbă, ba, după câte văd eu, chiar și la

¹ Pe lângă lămuririle personale, notele de la aceste cuvântări au fost făcute după: 1) *Sancti Patris nostri Grigorii Nazianzeni. Opera, Tomus secundus. Quopoemata omnia graece et latine, una cum doctissimis graecorum Nicetae, Serronii, Psellii Nonii, Eliae Cretenensis et Jacobi Bi comentaris in omnia ejusdem Gregorii scripta, continnetur. Cum duplici indice in poemata et commentarios*, Köln, 1690; 2) J. P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus, Series graeca*, vol. 36, note subpaginale și notele din limba greacă, de la coloana 757 și urmare, din același volum și 3) după notele subpaginale din ediția critică a lui Arthur James MASON, *The five theological oration of Gregory of Nazianzus*, Cambridge, 1899.

² Cuvântarea are două titluri: unul mai scurt, „Contra Eunomienilor”, în care sunt arătați adversarii credinței ortodoxe, cu care se luptă Sf. Grigorie, adică adepții cei mai fanatici ai arianismului în descompunere, și unul mai lung, indicând și cuprinsul cuvântării – „Contra Eunomienilor și despre teologie înainte cuvântare”. Alte manuscrise adaugă în titlu și locul unde a fost ținută cuvântarea (a fost rostită în Constantinopol). Migne are titlul mai lung, adică „Contra Eunomienilor înainte cuvântare”. Masson adoptă titlul „Către Eunomieni înainte cuvântare”. Este titlul cel mai indicat, justificat de altfel și de începutul cuvântării. Mai există și titlul scurt „Către Eunomieni”. A se vedea MIGNE, *op. cit.* nota 11, col. 11.

³ *Ieremia* 50, 31.

mână¹, și care se bucură de nelegiuitele vorbe zadarnice și de contrazicerile științei false și de gâlcevirile în cuvinte ce nu duc la nimic folositor². Căci așa numește Pavel, el crainicul și chezașul cuvântării scurte³, ucenicul pescarilor și dascălul, tot ce este de prisos și lăturalnic în cuvântare⁴.

Dar, ce bine ar fi dacă oamenii aceștia, de care ne ocupăm în cuvântarea de acum, s-ar îndeletnici deopotrivă și cu faptele, așa cum au limba mlădioasă și în stare să pronunțe cuvinte prea alese și prea căutate! Ar fi astfel, poate, mai puțin sofiști și saltimbanci de cuvinte⁵, ca să spun și ceva de răs, despre un lucru vrednic de răs.

II. Dar, fiindcă, distrugând ei orice cale a evlaviei, se gândesc numai să lege sau să dezlege probleme (așa cum fac în teatru cei care prezintă poporului confruntările dintre atleți, dar nu luptele care duc la biruință după legile atletice, ci pe acelea care fură privirile neștiutorilor de astfel de lucruri și care răpesc pe aplaudator), și fiindcă trebuie ca orice piață să zbârnâie de cuvintele lor, ca orice ospăț să fie prilej de pălăvrăgeală și de neplăcere, ca orice sărbătoare să fie îndoliată, sărbătoarea nesărbătoare și amestecată cu tristețe, iar doliul mângâiat cu o nenorocire și mai mare⁶ din pricina discuțiilor,

¹ Neputând să învingă ortodoxia numai cu arta meșteșugită a raționamentelor, eunomienii erau pe punctul de a recurge la convingerea cu pumnii. Cf. II *Timotei* 4: 3.

² I *Timotei* 6: 20; II *Timotei* 2: 16; I. *Timotei* 6: 4; II *Timotei* 2: 14.

³ *Romani* 9: 28. A se vedea și *Isaia* 28: 22 (cf. *Septuaginta*).

⁴ I *Timotei* 5: 3.

⁵ „Saltimbanci ai cuvintelor”: comparația este foarte potrivită cu împrejurarea. Întocmai ca saltimbancii în circuri, care impresionează prin diferitele poziții pe care le iau, prin mlădierea corpului, îndeosebi prin darea peste cap, eunomienii, datorită elasticității subtilităților retorice, alergau în sus și în jos cu argumentarea, suplețea saltimbancilor fiind la ei corespunzătoare cu mlădierea și volubilitatea limbii. Unele codice folosesc expresia înșelători, jucători de jocuri de noroc. A se vedea *Galateni* 4: 14.

⁶ Aici se face aluzie la Iov, pe care prietenii încercau să-l mângâie prin cuvintele grele. (*Iov* 16: 2)

și ca orice gineceu, hrănit cu simplitatea, să fie răvășit și floarea nevinovăției smulsă cu sila de vârtejul argumentării, ei bine, fiindcă așa stau lucrurile și fiindcă răul a ajuns de nesuferit și de neînfrânat, și fiindcă marea noastră taină este în primejdie de a ajunge o nenorocită înjghebare retorică¹, haide, numai atât să ne rabde cercetătorii aceștia² pe noi mișcații de rărunchii părinților și ale căror simțuri sunt spintecate, cum zice dumnezeiescul Ieremia³, încât să nu perceapă cu asprime cuvântarea noastră despre aceste lucruri și, înfrânându-și puțin limba, dacă pot cumva să-și plece urechea spre noi.

Nu veți fi păgubiți absolut cu nimic, căci, sau vom fi vorbit către urechile unor oameni care ascultă, și în cazul acesta cuvântarea a dat un rod, anume folosul vostru (fiindcă cel ce seamănă cuvântul⁴, îl seamănă cu orice cugetare, dar fruct aduce doar cea bună și roditoare), sau veți fi plecat disprețuind și această cuvântare a noastră, luând de aici un mai mare subiect de contrazicere și de insultă împotriva noastră, ca să vă ospătați și mai mult pe voi înșivă.

Să nu vă mirați așadar, dacă voi rosti o cuvântare ciudată și dincolo de legea voastră, care vă lăudați că le știți pe toate și le expuneți cu foarte mare curaj și cu noblețe, ca să nu vă supăr cumva, spunând că știți și le expuneți pe toate cu neștiință și cu îndrăzneală.

III. Nu este în puterea oricui, voi aceștia, nu este în puterea oricui să filosofeze despre Dumnezeu. Nu este chiar așa de puțin însemnat lucrul acesta și pe puterea celor care se târăsc pe pământ. Voi adăuga chiar că nu se cade a vorbi despre Dumnezeu în orice vreme și nici oricui și nici oricum, ci este o vreme când

¹ Natural, de vreme ce misterul Sfintei Treimi era coborât la neputincioasele și înșelătoare ale alcătuirii ale argumentării subtile.

² Disprețuitor joc de cuvinte, aluzie la *Filimon* 3.

³ *Ieremia* 4: 19.

⁴ *Matei* 13; *Marcu* 4; *Luca* 8.

trebuie să vorbim despre El și cui trebuie să vorbim despre El și cât trebuie să vorbim despre El. Nu este în puterea oricui să filosofeze despre Dumnezeu, fiindcă lucrul acesta pot să-l facă doar cei care s-au cercetat cu amănuntul și care au intrat pas cu pas pe calea contemplației și care, înainte de aceste îndeletniciri, și-au curățit și sufletul și trupul, sau care cel puțin se silesc să se curețe. Căci pentru omul necurat, atingerea de cel curat nu este nici îngăduită și nici în afară de primejdie¹, după cum nici pentru o privire bolnavă nu este fără primejdie atingerea razei de soare.

Când dar să filosofăm despre Dumnezeu?

Să filosofăm atunci când ne dă răgaz lutul și tulburarea din afară și când puterea noastră călăuzitoare nu ne este răvășită de închipuiri obositoare și rătăcitoare², ca de exemplu atunci când amestecăm litere frumoase cu litere urâte, sau mirosul plăcut al mirurilor cu nămolul stătut. Căci, într-adevăr, se cade mai întâi să avem răgaz, și apoi să cunoaștem pe Dumnezeu și numai când avem vreme prielnică³ să judecăm dreptatea Teologiei.

Și cui se cade să filosofeze despre Dumnezeu?

Se cade să filosofeze despre Dumnezeu cei care consideră lucrul acesta cu seriozitate și care nu pălăvrăgesc cu plăcere despre el ca despre oricare altul: [nu se cade] după alergări de cai și după spectacole și după cântece și după îmbuibarea pântecului și a celor de sub pânțe și pentru care este o parte de plăcere și flecăreala despre astfel de lucruri și eleganța și subtilitatea contrazicerilor.

Ce lucruri se cade a fi cercetate privitor la Dumnezeu și în ce măsură?

Se cade a fi cercetate acelea la care putem ajunge noi cu mintea și în măsura în care poate să ajungă la ele firea sau pu-

¹ Aici reia, într-o formă puțin schimbată, cuvintele lui PLATON din *Phaedon*, p. 67.

² Adică mintea, facultatea conducătoare a omului în viață. A se vedea PLUTARH, *De placita philosophorum*, 898 E și 903 B; CICERO, *De natura deorum*, II, 11, 29.

³ *Psalmii* 74: 2.

terea ascultătorului, ca nu cumva, după cum vocile și mâncările peste măsură vatămă auzul sau corpurile, sau, de vrei, după cum poverile peste măsură vatămă pe cei care merg sub ele, sau după cum ploile năprasnice vatămă pământul, tot așa și aceștia, apăsăți și îngreunați de povara argumentelor¹, ca să zic așa, să nu fie vătămăți și în puterea lor de înțelegere de mai înainte.

IV. Și nu zic că nu trebuie să ne amintim oricând de Dumnezeu, ca să nu se năpustească iarăși asupra noastră oame-nii ușori și grăbiți în toate. Căci de Dumnezeu trebuie să ne amintim mai degrabă decât să respirăm și, dacă se mai poate spune, nimic altceva nu trebuie să facem, decât să ne amintim de Dumnezeu. Și eu sunt dintre cei care laudă cuvântul care ne poruncește să medităm zi și noapte², și să povestim și seara și dimineața, să medităm zi și noapte³, și să binecuvântăm pe Domnul în toată vremea⁴ și, dacă trebuie să spun și cuvântul lui Moise, să ne amintim de Dumnezeu când ne culcăm, când ne sculăm, când călătorim⁵, când facem orice altceva și, prin aducere aminte de El, să ne formăm spre o viață curată. Astfel că nu continua aducere aminte de El o opresc eu, ci discuția despre Dumnezeu, și nu opresc nici discuția despre Dumnezeu ca pe un lucru nelegiuit, ci vremea nepotrivită pentru aceas-tă discuție, și nu opresc nici învățătura despre El, ci lipsa de măsură în această învățătură. Când îngâlvirea și săturarea de miere produce vărsături⁶, deși este miere, și când este o vreme potrivită pentru orice lucru⁷, cum zice Solomon și socotesc eu,

¹ În referire la *Evrei* 5: 12, unde expresia „hrană tare, dură” în corelație cu expresia „cuvinte tari, uscate, dure” din textul de față.

² *Psalmii* 1: 2.

³ *Psalmii* 54: 19.

⁴ *Psalmii* 33: 1.

⁵ *Deuteronom* 6: 7.

⁶ *Pilde* 35: 16.

⁷ *Ecclesiast* 3: 1.

și când lucrul bun nu este bun, când nu se face (cum de exemplu o floare în iarnă este cu totul nelavremea ei și cum este nepotrivită pentru femei podoaba bărbătească, sau pentru bărbați cea femeiască și geometria pentru plâns¹ și lacrima pentru ospăț), oare numai aici nu vom ține noi seamă de timpul potrivit, aici unde mai ales trebuie prețuit el?

V. Să nu cugetăm nicidecum astfel, o, prietenilor și fraților, căci vă numesc încă frați, deși nu vă purtați frățeste, și nici să nu alergăm dincolo de țință ca niște cai furioși și greu de ținut în frâu, aruncând rațiunea care ne mână și batjocorind evlavia care ne strunește bine, ci să filosofăm între hotarele minții noastre și să nu ne lăsăm duși în Egipt și târâți la asirieni² și să nu cântăm cântarea Domnului pe pământ străin³, adică în orice auz, și străin și al nostru, dușmănos sau prietenos, binevoitor sau răuvoitor, care pândește cu foarte multă grijă cele ale noastre și ar vrea ca scânteia relilor din noi să ajungă flacăra, o aprinde și o reînsuflește în ascuns, o ridică la cer cu suflările ei și o face mai înaltă decât flacăra Babilonului⁴, care cuprinde cu limbile totul în jur. Căci, de vreme ce nu-și au tăria în propriile lor dogme, o vânează în șubrezeniile noastre și, pentru aceasta, întocmai cum se pun muștele pe răni, așa se pun, trebuie s-o spun, fie peste nenorocirile, fie peste păcatele noastre.

Noi însă să nu ne ignorăm mai mult, și nici să nu desconsiderăm cuviința în aceste discuții. Ci, dacă nu este cu puțință să fie dărâmată dușmănia dintre noi, să cădem cel puțin la învoiala de a vorbi tainic despre cele tainice și cu sfințenie despre cele sfinte și să nu aruncăm învățăturile neîngăduite în auzuri nele-

¹ Cei care se ocupă cu geometria trebuie să-și ferească mintea de tulburare, în sensul că cel cu sufletul îndurerat nu trebuie împovărat cu subtilitatea teoriilor.

² Osea 9: 3.

³ Psalmii 136: 4.

⁴ Daniel 3: 23.

giuite¹, și să nu-i facem mai religioși decât noi pe închinătorii la demoni și pe adoratorii miturilor și lucrurilor rușinoase, care ar da mai degrabă din sângele lor la cei neinițiați în aceleași mistere cu ei, decât să le dea din învățătura lor. Ci să știm că, precum este o măsură cuviincioasă în îmbrăcăminte și în hrană și în răs și în mers, la fel este o măsură cuviincioasă și în vorbire și în tăcere, fiindcă, pe lângă celelalte denumiri și puteri ale lui Dumnezeu, noi îl cinștim și cu denumirea de Cuvântul. Să fie deci și discuția noastră supusă acestei legi².

VI. La ce folos aude de nașterea lui Dumnezeu și de creație și de Dumnezeu din nimic și de tăiere și de împărțire și de desfacere, cel care ascultă cu răutate aceste cuvinte? Pentru ce punem judecători pe acuzatori? Pentru ce punem săbii în mâna dușmanilor? Cum, sau cu ce cuget crezi tu că va primi cuvântarea despre aceste lucruri slăvitorul desfrâului și al coruperilor de copii și închinătorul la patimi care nu e în stare să cugete ceva dincolo de corp, care ieri și alaltăieri și-a ridicat idoli renumiți în lucrurile cele mai rușinoase? Nu va primi-o cu cuget material? Nu va primi-o cu josnicie? Nu va primi-o cu ignoranță? Nu va primi-o după obiceiul lui? Nu va face el teologia ta apărător al propriilor lui idoli și patimi? Căci dacă noi înșine prin cuvintele acestea îl defăimăm pe Dumnezeu, cu atât mai puțin i-am convinge să filosofeze în spiritul învățăturilor noastre³. Și dacă din firea lor sunt născocitori de rele⁴, când s-ar da în lături de la relele care li se prezintă?

¹ *Matei 7: 6.*

² „Să fie și disputa noastră legală”, adică mai ales în vorbire să ținem seama de moderația necesară în orice lucru, fără să uităm că una dintre denumirile date lui Dumnezeu este cea de „Cuvântul”. Să nu vorbim deci mai mult decât place Cuvântului (a se vedea capitolul următor).

³ În general, Sfinții Părinți numesc creștinismul „filosofie”, „filosofia în sine”, „singura filosofie adevărată”, „filosofia cea de sus”. Prin urmare, „a filosofa” înseamnă, în sens creștin, a vorbi despre Dumnezeu și despre dogme „în sens ortodox”, pe baza credinței și cu concursul rațiunii iluminate de Sfântul Duh.

⁴ *Romani 1: 30.*